

© Іван Ярмошик

(Житомир)

ІСТОРІЯ ВОЛИНІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЛЬСЬКОГО ІСТОРИКА ОЛЕКСАНДРА ПШЕЗДЗЕЦЬКОГО (1814 – 1871 рр).

Аналізуються праці польського дослідника середини XIX ст. Олександра Пшездзецького, відображення у них подій волинської історії, увагу приділено праці «Podole, Wołyń, Ukraine. Obrazy miejsc i czasów», його археографічним публікаціям, визначено місце дослідника у процесі наукового вивчення Волині.

Ключові слова: О.Пшездзецький, Волинь, історичні дослідження.

З-поміж польських дослідників Волині та інших регіонів України середини XIX ст. помітне місце належить уродженцю Подільської губернії графу Олександрю Нарцизу Каролу Пшездзецькому (1814 – 1871 рр). Його праці започатковують нові тенденції в дослідженнях волинського регіону – на основі безпосередніх обстежень історичних місць та вивчення місцевих родових архівів й приватних бібліотек. Наукові дослідження О.Пшездзецького припадають на період після листопадового повстання 1830 – 1831 рр, коли у польській історіографії більше уваги почали приділяти вивченню проблем різних верств польського суспільства, не лише магнатських, але й середньої шляхти та селян. Це й зумовило інтерес дослідників до реальних картин народного життя. Свідченням цього стала поява праць, написаних на основі реальних подорожей по регіонах країни. Першими з-поміж таких з'явилися книги Юзефа-Ігнація Крашевського «Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy»[9], перше видання якої вийшло у 1840 році та «Wieczory Wołyńskie»[10]. О.Пшездзецький поруч із Ю.-І.Крашевським належить до тих науковців, для яких характерні помірковані позиції у ставленні до українського народу.

Постать Олександра Нарциза Кароля Пшездзецького – історика, археографа, письменника драматурга видавця привертала увагу як польських так і українських дослідників у XIX та XX ст. Статті з аналізом життєвого та творчого шляху ученого з'явилися зразу ж після його смерті. Одною з перших таких публікацій стала стаття В.Гроховського [7]. Часопис «Biblioteka Warszawska» у 1872 році видрукував бібліографію його праць, підготовлену К.Вуйцицьким [23]. Літературній творчості Олександра Пшездзецького присвятив свою монографію його родич польський дипломат та історик на еміграції середини XX ст. Райнольд Пшездзецький [14]. Нарис про життєвий шлях Олександра Пшездзецького опублікував Анджей Бернацький[5], йому ж належить ґрунтовна стаття про цього дослідника у «Polskiemu Słowniku Biograficznemu» [6]. В українській історіографії постаті О.Пшездзецького присвятили публікації Л. Баженов[1] та С. Баженова [2].

Однак до сьогодні його праці з історії Волині та внесок у вивчення історії України не можна вважати належно проаналізованими з сучасних наукових позицій, а його постать залишається недостатньо висвітлена в українській історіографії. Це й буде завданням даної публікації.

О.Пшездзецький народився у селі Чорний Острів Проскурівського повіту Подільської губернії (нині село поблизу м.Хмельницького) в сім'ї графа Костянтина Пшездзецького гербу Перхала (Perzchała), яка належала до знатних магнатських родів Польщі й володіла значними земельними маєтками в Україні іще у XV столітті. Його мати – Аделаїда походила з відомого на Волині графського роду Олізарів. Початкову освіту О. Пшездзецький здобував у, відомому на Волині осередку освіти та науки, Кременецькому ліцеї із 1828 р. Тут він познайомився з талановитими представниками творчої інтелігенції – поетами, художниками, вченими, що позначилось на формуванні його світогляду, життєвих планів. Навчання у Кременці було перервано подіями листопадового повстання 1831 – 1832 рр. О.Пшездзецький продовжив здобувати вищу освіту упродовж 1832 – 1834 років у Берлінському університеті, де студіював історію, філологію, право.

Тут він слухав лекції знаменитого німецького історика та правника Карла Савінії, засновника історико-юридичної школи в німецькій історіографії.

Під час канікул подорожував до Швеції та Данії, знайомився з їх історією та культурою. Наслідком поїздки до Швеції став перший написаний ним твір «Szwecya. Wspomnienia jesiennie z roku 1833», яка вийшла друком у Варшаві у 1836 році. Книга була написана яскравою літературною мовою, користувалася успіхом у читачів, через що була перевидана у Вільно 1845 р та іще раз у Вільно у 1851 році вийшло нове виправлене видання [15].

По суті це була перша проба пера молодого дослідника, у якій проявилися його історичні зацікавлення. У ній він описав історичні пам'ятки острова Ругген, звернув увагу на його язичницькі старожитності, описав нагробок шведського короля Яна III і його дружини Анни Ягеллонки, батьків польського короля Зигмунта III Вази. У пізніші роки він іще раз здійснив поїздку до Швеції з метою доповнити цей твір описом місць пов'язаних із Польщею, але до кінця цей задум не реалізував [7, s. 82].

У 1834 році після закінчення навчання у Берлінському університет, його запросили на державну службу до Санкт-Петербурга в секретаріат у справах Королівства Польського. У 1839 році О.Пшездзецького перевели на службу до канцелярії Київського генерал-губернатора Д.І.Бібікова. За дорученням останнього він почав збирати статистичні відомості у Подільській та Волинській губерніях, для цього молодий учений об'їхав багато сіл та містечок регіону. Під час таких мандрівок О.Пшездзецький оглянув публічні та козюльні архіви, приватні бібліотеки та зібрання історичних актів. Здебільшого це були архіви й бібліотеки його кривних – Любомирських, Радзивіллів, Сангушків, Вишневецьких, Мнішків, Ходкевичів, Олізарів, Потоцьких, Яблоновських, які сприяли у пошукових роботах молодого дослідника. У результаті таких обстежень ним виявлено чимало важливих і раніше не опублікованих документів. Місцевий люд додав до цих писемних даних чимало переказів, легенд, учений записував історичні відомості, звичаї, традиції, вивчав фольклор, збирав стародруки.

Під час подорожей по Волині О.Пшездзецький познайомився та потоваришував із відомим уже на той час письменником, культурним діячем Юзефом-Ігнацієм Крашевським.

Результатом цих поїздок Волиню та Поділлям стала друга історична праця Олександра Пшездзецького «Podole, Wołyń, Ukraina. Obraz miejsc i czasów» [16; 17], яка вийшла у двох томах у Вільно у 1841 р. Ця праця не є суцільним описом певної конкретної подорожі, це зібрання окремих нарисів, кожен з яких має самостійний характер. Їх об'єднує суцільний задум – розповідь про минулі часи на основі архівних матеріалів та сцени із теперішнього часу, опис місцевостей та пам'яток архітектури й мистецтва та пов'язані із ними спогади і традиції. Як зазначив автор у вступній частині, зразком для нього слугувала праця Ю.-І.Крашевського «Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy», тут же він згадав і заслуги літератора й критика Міхала Грабовського в описанні місцевостей України [16, s. IV - V]. Автор зазначив, що у цій справі не варто боятися наслідування, оскільки тут кожен зможе знайти власний уділ, один автор не зможе охопити всього історичного матеріалу [16, s. IV].

Цей твір отримав високу оцінку сучасників, які відмічали, що незважаючи на те, що він не має витонченої літературної обробки і часто страдає мовними огріхами все ж становить глибокий історичний інтерес [7, s. 82]. У ньому автор не лише висвітлив сторінки давньої історії, але й помітив та слушно порушив важливі проблеми тогочасної польської спільноти на Волині. Серед них – велика кількість розлучень, надмірності у будівництві сільських панських палаців, у яких господарі не займаються господарством, а, довірившись управителям, більше захоплюються полюванням та грою в карти. Звернув увагу і на те, що місцеві жінки більше читають та доглядають за садами. О.Пшездзецький детально описав населені пункти тогочасної Волині – Шпанів, Невірків, Кревін, Корець та інші. Він також зібрав матеріали до історії відомих волинських родин, зокрема Вишневецьких.

Відомо, що О.Пшездзецький працював і над третім томом цієї праці, але він не був завершеним, уривок із нього був опублікований на сторінках часопису «Atheneum» Ю.-І.Крашевського [18]. Очевидно, молодого дослідника захопили інші теми – опис зібрань творів малярства у палацах і садибах, які він відвідав. Свідченням цього може бути стаття про зібрання картин у маєтку Марцелія Журовського в селі Іванківці поблизу Бердичева [19]. Пізніше разом із Едвардом Растовецьким він підготував і видав серію публікацій «Wzory sztuki sredniowiecznej i z epoki odrodzenia po koniec wieku XVII w dawniej Polsce», упродовж 1853 по 1858 рік вийшло дві серії по 24 випуск і третя серія 16 випусків цього видання.

У середині 1840-х років у О.Пшездзецького з'явився задум написати хроніку польської історії. Для цього він вирішив детально обстежити закордонні архіви на предмет пошуку матеріалів, які стосуються польського минулого. До архівних пошуків О.Пшездзецького заохочував і Ю.-І.Крашевський.

У першій половині XIX ст. в польській історіографії започатковується планомірна робота з публікації джерельного матеріалу із різних періодів минулого польської держави. Серед цих опублікованих документів багато трапляється таких, що мають відношення до історії Волині, та України взагалі. Важливий внесок у розвиток цих джерелознавчих публікацій належить і О.Пшездзецькому.

Першим же, хто започаткував цю роботу був Ю.-У.Немцевич. Він видав 6 томів документальних матеріалів під назвою «Zbior pamietników historycznych o dawniej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym», у деяких томах опубліковані й матеріали які мають відношення до історії Волині й України [12; 13]. Традиції публікації документального матеріалу, започатковані Ю.У.Немцевичем, були продовжені польськими істориками у 30 – 40-х роках XIX ст.. Важливе значення для розширення джерельної бази історичних досліджень у Польщі,

у тому числі й сторінок минулого волинського регіону мало видання «Zróżdla do dziejów polskich». Одним із ініціаторів його заснування був Олександр Пшездзецький. У 1843 р. за його участю з'явився перший том видання «Zróżdla do dziejów polskich. Wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przezdzieckiego» [23], у 1844 р. вийшов другий том за участю Миколая Маліновського, оскільки М.Грабовський відмовився від дальшої співпраці над виданням [24]. До цих томів увійшли раритетні середньовічні документи як з державних архівів та бібліотек, так і з приватних книжкових зібрань і архівів Польщі, Поділля, Волині.

Упорядники цього видання ставили метою зберегти від втрати ті історичні джерела, які розкидані по різних місцях і яким загрожує знищення. Вони надали виданню системного характеру, матеріал згрупували у п'ять відділів: 1. Pamiętniki – уже опрацьовані сучасниками оповідання, які стосуються загальної або побутової історії; 2. Akta – урядові та дипломатичні акти, кореспонденція, різні інструкції та універсали; 3 відділ – Listy – містив приватне листування відомих історичних діячів Речі Посполитої; 4 відділ мав назву Diplomata, у ньому друкувалися різні історичні документи за часовим критерієм: документи до XV ст. – усі без винятку, XV і XVI ст. – найбільш важливі латинські і місцеві, польські та руські, мовні пам'ятки, а з XVII та XVIII ст. – тільки найважливіші з точки зору історії та звичаїв; у 5 відділ під назвою Mieszanina поміщали все, що не увійшло в попередні чотири.

У кожному із названих розділів матеріал розташовувався в хронологічному порядку. Такий підхід до підбору матеріалу визначив публікацію у томах видання багатьох важливих історичних документів, які відображають досить широкий спектр проблем історії речі Посполитої.

У обох томах згаданого видання є матеріали, які стосуються історії України та Волині. Ряд із них відображають події з минулого міста Києва та Київщини. Це, зокрема, доповідна записка королю Зигмунту I про стан Київського замку у 1520 р. [24, s. 119 – 122], матеріали про ревізію Київського замку у 1545 р. [24, s. 123 – 140]. Кілька документів стосуються

міста Києва, це «Привілей Зигмунта для міста Києва наданий 1516 року, підтверджений Зигмунтом Августом у 1545 і 1569, Стефаном Баторієм 1576 і нарешті Зигмунтом III 1588 р.» [25, s. 404 – 418], де підтверджується право міста уживати німецького (магдебурзького) права, самостійно вирішувати справи, які стосуються міщан. Іще раз цей привілей був підтверджений королем Владиславом IV у 1633 р. [24, s. 419 – 420].

До історії українського козацтва має відношення лист польного гетьмана С.Жолкевського до короля Зигмунта III, датований 21 травня 1596 р, про упокорення козацького повстання у 1596 році. У цьому листі польний гетьман не називає прізвищ ватажків повстання, але мова вочевидь йде про виступ С.Наливайка [23, s. 70 – 73]. У другому томі опублікована добірка матеріалів про упокорення козаків після Куруківської битви 1625 р. [24, s. 166 – 189], серед них і умови примирення з козаками, текст Куруківської угоди, затверджений королем 6 листопада 1625 р. Особливий інтерес дослідників української історії має викликати і «Діаріуш подорожі до війська запорізького» делегації польського сейму на чолі із Брацлавським воєводою (пізніше став Київським воєводою) Адамом Кисілем на початку 1649 року, в якому із уст безпосереднього учасника цієї депутації Львівського підкоморія Войцеха Мясковського розповідається про цю подорож та хід переговорів із Богданом Хмельницьким. Окрім висвітлення перебігу переговорів, тут є й опис шляху, що його подолали учасники делегації, який був досить небезпечним, через бурхливі події в краю. Шлях депутації пролягав і через волинські землі, можна знайти короткі нотатки і про тутешні міста (Гощу, Корець, Звягель) та події, які там відбувалися взимку 1648 – 1649 рр. [23, s. 3 – 20.]. Варто зазначити, що згаданий «Діаріуш...» раніше публікувався Ю.-У.Немцевичем у «Zbiore pamietników historycznych o dawniej Polsce...» [13, T.IV., s. 261 – 276], але, як зазначили упорядники «Zródel do dziejów polskich...», це було зроблено із такою кількістю помилок, що користуватися тою публікацією неможливо. Для нового видання О.Пшездзецький та М.Грабовський використали ряд нових списків цього документу – копію

надану Ромуальдом Подбerezьким, рукопис наданий Миколаєм Маліновським та інші списки, що дало змогу відтворити цей важливий історичний документ максимально подібним до оригіналу [23, s.18].

Щодо волинських матеріалів, то інтерес становить й інструкція послам Волинського воєводства на сейм 1595 р. [23, s. 154 – 160]. Вона висвітлює ті основні проблеми, які хвилювали волинську шляхту у той час. Це був складний період, коли велася підготовча робота по об'єднанню православної та католицької церкви під зверхністю Папи Римського, завершилося повстання К.Косинського, тривав виступ під проводом С.Наливайка. Інструкція дана на сеймику, який проходив у Луцьку 10 січня 1595 р. Його учасники наказували послам першочергово піклуватися про безпеку в країні як від нападів з боку бусурман (татар і турків), так і всередині держави від усякого свавільства. Через це шляхта просила короля спрямувати доходи від волинських мит упродовж наступних восьми років на укріплення Луцького, Володимирського та Кременецького замків. Піднімалася і проблема необхідності прискорити роботи по розмежуванню кордонів Руського, Волинського, Белзького та Подільського воєводств. Інший блок проблем стосувався становища шляхетського стану, зокрема наказували піклуватися перед королем про скасування різних «прокормок» із їхніх маєтків, впорядкувати деякі виплати (чопові, ланові) та інші господарські питання. Є ряд звернень до короля, які стосуються княжих родів. Це прохання нагородити князів Вишневецьких, які багато зробили для Вітчизни, зокрема розбудували замки у Корсуні, Чигирині, Ілієву-гору, через що шляхтичі просили додатково надати Вишневецьким маєтки на Київщині.

На сторінках цього ж тому є кілька матеріалів, які мають відношення до історії княжого роду Острозьких, здебільшого вони стосуються Костянтина Івановича Острозького, деякі – попередніх поколінь цього роду. Це привілей короля Владислава Ягайла 1386 року, яким князю Федору Даниловичу Острозькому надавалося місто Острог із околицями за умови, що той і надалі вірно служитиме польській короні, як колись служив князю

Любарту князю Володимирському [23, s. 145 – 146]. Очевидно одного королівського привілею було замало, тому що у 1393 р королева Ядвіга своїм універсалом на таких же умовах підтвердила передачу Теодорові (Федору) Даниловичу міста Острога із околицями [23, s. 151 – 152]. Поруч є цікава грамота Великого Князя Литовського Вітовта, датована 1430 роком за якою княгині Ганці Васильовій Острозькій (Hance Wasilowej Ostrogskiej), яку видали заміж за князя Василя Острозького, надавалися села Новоставці, Іллін, Коблин, Ослівці та Слушно (усі знаходяться на території сучасної Хмельницької області) [23, s. 162].

Важливою є публікація привілею Зигмунта I від 1508 р. про надання Костянтину Івановичу Острозькому за вірну службу села Поворське (23, s. 387 – 388). Інтерес становлять і документи, які стосуються сімейного життя князя. Це лист від 8 квітня 1814 р. (тобто перед битвою під Оршею), у якому він, очевидно турбуючись про долю своєї сім'ї, зазначивши, що в цьому світі немає нічого певнішого за смерть, відписує своїй першій дружині Тетяні Семенівні тисячу кіп грошей довічно на Турові і на всіх дворах і селах, які належать до цього замку, яким володів іще дід його князь Василь. Після смерті княгині, замок повинен був відійти їх спільним дітям.

Як відомо, князь Костянтин Іванович пережив свою першу дружину і вдруге одружився із княжною Олександрою Слуцькою. У другому томі цього видання опубліковано шлюбну угоду від 26 липня 1522 р. між К.І.Острозьким і княгинею Анастасією Слуцькою та її сином Єжи про умови одруження [24, s. 425 – 429]. У ній наголошено на матеріальних інтересах майбутніх дітей, «синів чи дочок... так само любити (miłować) і турбуватися (baczenie miеć) як про першого сина Іллю». Іще один документ стосується старшого сина Костянтина Івановича – Іллі. Це справа про розрив шлюбної угоди, укладеної між К.І.Острозьким та Єжи Радзивіллom, про одруження Іллі Острозького та Анни Радзивіллівни. Ініціатором розриву був сам Ілля, король після довгого розгляду та зволікання, задовольнив його прохання і у грудні 1537 р. дозволив розірвати цю угоду [24, s. 145 – 146].

Згадані матеріали дозволяють краще пізнати родинні стосунки у князівському середовищі XVI ст. та вивчити подробиці родинного життя та маєтково-господарських стосунків у родині Острозьких. Після смерті Костянтина Івановича у 1530 р. і досягнення повноліття Костянтином-Василем Острозьким (сином Костянтина Івановича у другому шлюбі) та унаслідок передчасної смерті Іллі Костянтиновича (1540 р) маєткові спори у їхній родині були досить гострими упродовж кількох десятиліть.

Протягом 1846 – 1849 рр О.Пшездзецький зробив спеціальну поїздку по країнах Західної Європи. Він поставив перед собою завдання обстежити найвідоміші бібліотеки, зібрання рукописів для виявлення там історичних матеріалів, які стосуються польської історії. Дослідник оглянув рукописи бібліотек у Берліні, Дрездені, Монако, Парижі, інших європейських містах. Особливу увагу приділив зібранням у Римі, зокрема Ватиканським, доступ до яких був надзвичайно утруднений. Ватиканську бібліотеку дослідник називав першою серед світових бібліотек щодо рукописних колекцій. Лише сто днів на рік по три години на день вона відкрита для громадськості і лише за спеціальним дозволом. Дослідник подолав труднощі, пов'язані з доступом до цих архівних зібрань, за дозволом папи спочатку Григорія XVI, у якого він мав аудієнцію 22 січня 1846 р, і нового папи Пія IX, він отримав доступ навіть до секретних матеріалів – листування пап із польськими королями, інструкцій, донесень папських нунціїв, тощо.

Результатом цієї закордонної поїздки, окрім іншого, стала науково-довідкова бібліографічна праця «Wiadomość bibliograficzna o rękopismach...» [20]. У вступній частині цього видання автор зазначив, що проводячи пошуки в бібліотеках й архівосховищах завжди відчував брак довідкової книги, яка б полегшувала наукові пошуки. Для того щоб якось зарадити цьому недоліку він і вирішив скласти такий довідник на основі зібраних ним даних під час роботи в закордонних бібліотеках. Він був свідомий того, що ця його праця не є вичерпною, оскільки вона є першою у цій царині, але сподівається що принесе користь дослідникам, а в майбутньому з'являться нові праці

подібного роду [20, s. I - II]. У згаданій книзі О.Пшездзецький коротко описав процес своїх архівних пошуків у європейських архівах та бібліотеках, дав перелік і коротенькі нотатки про ті рукописи, які він оглянув. Як видно із їх переліку, у європейських книгозібраннях він знайшов чимало рукописів та стародруків, які стосуються історії Речі Посполитої XV – XVIII ст. Із такого короткого опису важко встановити, чи мають вони відношення до Волині та України, та зважаючи на важливість подій, які тут відбувалися, вони мали б знайти в них своє віддзеркалення. З-поміж згаданих рукописів він називає рукопис праці «Klimakter IV» Веспасіана Коховського, фрагмент твору Географа Баварського про історію слов'ян у VIII ст., у яких як відомо є опис подій що відбувалися на території Волині.

Книга О.Пшездзецького «Wiadomość bibliograficzna o rękopismach...» була добрим довідником для дослідників історії Речі Посполитої, які на той час мали змогу здійснювати закордонні наукові подорожі. Започаткована ним традиція підготовки довідкових видань про архівні сховища історичних документів була продовжена польськими науковцями, зокрема працями Теодора Вежбовського [3].

На основі цих же архівних пошуків О.Пшездзецький опублікував велику працю «Listy Annibala z Kapui...» [11], неаполітанського арцибіскуп, папського нунція в Речі Посполитій часів безкоролів'я після Стефана Баторія та перших років правління Зигмунта III. У ній є багато згадок про події на Волині та інших українських землях. На такій же ґрунтовній документальній базі він написав і свій найважливіший і найбільший за обсягом твір «Jagiellonki Polskie w XVI wieku», автор встиг видати 4 томи цієї праці (Краків, 1868 р.), п'ятий том вийшов уже після його смерті. З-поміж інших біографічних нарисів про представниць ягеллонської династії, О.Пшездзецький один присвятив, відомій своєю трагічною долею, представниці волинського княжого роду Острозьких Гальшці (Ельжбеті) [8].

Працею «Jagiellonki Polskie w XVI wieku» О.Пшездзецький започаткував розробку жіночих образів та їх історичного місця в суспільстві

Речі Посполитої на прикладах жінок польського королівського двору. Пізніше це знайшло відгук і на Волині, зокрема в дослідженнях Юзефа Ролле (псевдонім д-р Антоній Ю.), який у серії досліджень “*Opowiadania historyczne*” представив галерею портретів жінок шляхетських родин Правобережної України [4].

Ці археографічні публікації є цінним надбанням і для української історичної науки, вони є важливим джерелом з історії та культури Правобережної України, і зберігають своє науково-пізнавальне значення.

Олександр Пшездзецький був помітним представником польської історіографії середини XIX ст.. Його погляди на історію та культуру Польщі, у тому числі й українських земель, які входили до складу Речі Посполитої, перебували у руслі існуючих тоді у ній методологічних та ідеологічних теорій. За своїми переконаннями він належав до Краківської історичної школи другої половини XIX століття, яка возвеличувала колишню Річ Посполиту, обстоювала ідею її цивілізаторської місії в Східній Європі.

Як уродженець Правобережної України, він у своїх працях звертався до опису минулого України. Проте описував не стільки історію України, існування якої він не визнавав, скільки на її фоні історію місцевого польського люду. Так недоброзичливе ставлення до України та її історії помітне у його розвідці «Мазепа»[21], де ми бачимо дуже поверховий підхід до висвітлення життєвого шляху та політичної діяльності українського гетьмана. Тим не менше, відкинувши ідеологічну упередженість його праць, слід визнати їх наукове та пізнавальне значення з огляду на важливість залученого джерельного матеріалу, який зберігає цінність для сучасних дослідників історії Польщі та України доби пізнього середньовіччя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст. Історіографія. Біобібліографія. Матеріали / Лев Баженов. – Кам’янець-Подільський, 1993. – С. 324 – 325.

2. Баженова С. Баженов Л. Олександр Пшездзецький – історик і археограф Польщі та України XIX ст.// www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/postati/przezdziecki.htm.
3. Ярмошик І. Сторінки історії Кременецької гімназії у висвітленні професора Варшавського університету Теодора Вежбовського / Іван Ярмошик.// Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: Історія. Випуск 16. – Одеса: Астропринт, 2009. – С. 265 – 275.
4. Antoni J. Niewiasty kresowe / Józef Antoni. – Warszawa, 1883. – IV, 243 s.
5. Biernacki A. Aleksander Przeździecki (1814 – 1871). Zyciorys uczzonego mecenasa / Andrzej Biernacki // Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. – 1972. – № 2. – S. 243 – 264.
6. Biernacki A. Przeździecki Aleksander Narcuz Karol // Polski Słownik Biograficzny. – T. XXIX. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1986. – S. 45 – 51.
7. Grochowski W. Aleksander Przeździecki / Władisław Grochowski. // Tygodnik Ilustrowany. – 1872. – T. IX. – S. 81 – 82, 102 – 103, 118 – 119.
8. Elżbieta, księżniczka Ostrogska, opracowanie historyczne Ad.N.Nakięskiego z przypisami A.P. // Biblioteka Warszawska. – 1862. – T. IV – S. 189 – 213.
9. Kraszewski J.-I. Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy / Józef-Ignacy Kraszewski. – Paryż, [1860]. – 144 s.
10. Kraszewski J.-I. Wieczory Wołyńskie / Józef-Ignacy Kraszewski. – Lwów, 1859. – 189 s.
11. Listy Annibala z Kapui, arcu-biskupa Neapolitańskiego, nunciusza w Polsce, o bezkrólewiu po Stefanie Batorym i pierwszych latach panowania Zygmunta III, do wyjścia arcy-księcia Maxymiliana z niewoli. Z rękopisu biblioteki Brancacciana w Neapolu wybrał, przetłuwaczył z języka włoskiego

na Polski i wydał Alexander Przeździecki. – Warszawa: nakładem Ig.Klukowskiego, 1852. – 275, [17] s.

12. Niemcewicz J.U. Zbior pamiątek historycznych o dawniej Polszcze z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polszcze wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym / Julian-Ursyn Niemcewicz. – T. III. – Warszawa: druk N.Gluksberga, 1822. – S. 336 – 406.

13. Niemcewicz J.U. Zbior pamiątek historycznych o dawniej Polszcze z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polszcze wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym / Julian-Ursyn Niemcewicz. – T. IV. – Lipsk, 1839. – [4], 368 s.

14. Przeździecki R. Aleksander Przeździecki historyk literat z XIX w. / Rajnold Przezdziecki. – Toruń: Wydawca Adam Marszałek, 2003. – 266 s.

15. Przezdziecki A. Szwecya, wspomnienia jesienne z r. 1833 – Warszawa: w drukarni Łątkiewicza, 1836. – 221 s.; wydanie 2-ie poprawione. Wilno, nakład J.Zawadskiego, 1845. – X, 265 s.; wydanie nowe poprawione. – Wilno: nakład T.Gluksberga, 1851. – 154 s.

16. Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina. Obraz miejsc i czasów/ Aleksandr Przezdziecki. – Wilno, 1840. – T.1. – 232 s.

17. Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina. Obraz miejsc i czasów/ Aleksandr Przezdziecki. – Wilno, 1841. – T. 2. – 157 s.

18. Przezdziecki A. Nieswież i Omelanik, wyjątek z niewydanego tomu III-go Obrazów Podole, Wołynia i Ukrainy / Aleksandr Przezdziecki // Atheneum. – 1844. – T.1. – Oddz. IV. – S. 25 – 48.

19. Przezdziecki A. Gabinet obrazów p. Marcellego Żurowskiego w Iwankowcach pod Berdyczowem / Aleksandr Przezdziecki // Atheneum. – 1841. – T.VI. – S. 241 – 254.

20. Przezdziecki A. Wiadomość bibliograficzna o rękopismach, zawierających w sobie rzeczy polskie przejranych po niektórych bibliotekach

i archiwach zagranicznych w latach 1846 – 1849/ Aleksandr Przezdziecki. – Warszawa: Ig.Klukowskiego, 1850. – II, 175, [3] s.

21. Przezdziecki A. Mazepa/ Aleksandr Przezdziecki. // Przyjaciel ludu. – Leszno. – 1842. – R. 9. – Nr. 8, 10, 11, 12.
22. Wójcicki K. Alexander Przezdziecki / Kazimierz Wójcicki. // Biblioteka Warszawska. – 1872. – T.2. – S. 60 – 78.
23. Zródła do dziejów polskich. Wydawane przez M.Grabowskiego i A.Przezdzieckiego. – Wilno: nakład J.Zawadzkiego, 1843. – VII, 485 s.
24. Zródła do dziejów polskich. Wydawane przez M.Malinowskiego i A. Przezdzieckiego.– T.II. – Wilno: nakład J.Zawadzkiego, 1844. – XVIII, 485 s.

Иван Ярмошик

(Житомир)

ИСТОРИЯ ВОЛЫНИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПОЛЬСКОГО ИСТОРИКА ОЛЕКСАНДРА ПШЕЗДЗЕЦКОГО (1814 – 1871 pp).

Анализируются труды польского исследователя середины XIX ст. Александра Пшездзецкого, отражение в них событий волынской истории, внимание уделено монографии «Podole, Wołyń, Ukraine. Obrazy miejsc i czasów», его археографическим публикациям, определено место исследователя в процессе научного изучения Волыни.

Ключевые слова: А. Пшездзецкий, Волынь, исторические исследования

© Ivan Iarmoshyk

(Żytomierz)

THE HISTORY OF VOLYN IN RESEARCHES OF POLISH HISTORIAN ALEXANDER PRZEZDZIETSKIY (1814 – 1871)

Works of polish researcher of middle XIX century Alexander Pshezdzietskiy were analyzed. The description of events of Volyn history was analyzed too. Attention was devoted to the work “Podole, Wołyń, Ukraine. Obrazy miejsc i czasów” and his archeological publications. The state of researcher in the process of science investigation of Volyn was defined.

Key word: A. Pshezdzietskiy, Volyn, historical research.

До редакції надійшла 30.XI. 2009 р.

Довідка про автора

Ярмошик І. – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Київського національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова

Iarmoshyk I. – the candidate of historical sciences, associate professor, doctorante National Pedagogical Dragomanov University.